

Mültecilere Verilen İşbaşı Eğitimlerin Girişimcilik Boyutlarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma

A Research on the Effect of on the Job Training Given to Refugees on the Dimensions of Entrepreneurship

Ömer DULKADİR¹, Abdullah KARAKAYA²

Özet

Bu çalışmanın amacı "Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği" ile "Karabük Üniversitesi Sürekli Eğitim ve Uygulama Merkezi" iş birliğinde, uluslararası talepler de dikkate alınarak düzenlenen ve mültecilerin kaynak, elektrik ve tasarım-mobilya alanlarındaki mesleki yeterliliklerini artırmayı hedefleyen işbaşı eğitimlerin girişimciliğin boyutları üzerine etkisini ortaya koymaktır. Yüzyıllardır gerçekleşen fakat son yıllarda daha da fazlalaşan göçler tüm dünya için büyük bir sorun haline gelmeye başlamıştır. Yardımlar sürekli ve hayatlarını idame edecek düzeyde olmadığından mülteci ve sığınmacıların da çalışması gerekmektedir. Mülteci ve sığınmacıların bazı iş kollarında çalıştıracak eleman bulamayan ülkeler tarafından kabul edilerek bu açığın kapatılması her iki tarafın da yararına olacaktır. Bu kapsamda uluslararası iş birliği ile oluşan talepler değerlendirilerek toplam 113 Afgan mülteciye kaynak, elektrik ve tasarım-mobilya alanlarında iki dönem halinde üçer aylık eğitim verilmiştir. Çalışmada mülteci ve sığınmacıların aldıkları işbaşı eğitimleri girişimciliğin yatırım, düşünce ve proje boyutları üzerinden incelenmiştir. Eğitime katılan 113 Afgan mültecinin 102'sine uygulanan anket verilerine öncelikle kayıp değer analizi ve normallik testleri uygulanmıştır. Normal dağılım gösteren veriler, regresyon analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Bulgular, işbaşı eğitim etkinliğinden alınan puanlar arttıkça düşünce ve proje boyutu puanlarının da artacağını, yatırım boyutu içinse anlamlı bir ilişki olmadığını ortaya koymuştur. Verilen eğitimlerin girişimcilik düşüncesine ve projelerin hazırlanmasına katkı sağladığı fakat girişimi doğrudan etkileyecek olan müşteri, pazar, örgüt, ürün ve sermaye gibi unsurları içeren yatırım boyutunu etkilemediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mülteciler, Sığınmacılar, Göç, Girişimcilik, İşbaşı Eğitimleri

Abstract

The aim of this study is to examine the effects of on-the-job training to the dimensions of entrepreneurship which is organized in cooperation with the "Refugees and Asylum Seekers Assistance and Solidarity Association" and "Karabuk University Continuing Education Research and Application Center" aiming to increase the professional competencies of refugees in the fields of welding, electricity and design-furniture by taking international demands into account. Migrations, which have been occurring for centuries but have increased in recent years, have become a major problem for the whole world. Refugees and asylum seekers also need to work, as the aid is not continuous and not at a level that will

¹Karabük Üniversitesi, Safranbolu Şefik Yılmaz Dizdar Meslek Yüksekokulu, Karabük

²Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Karabük

ORCID:

Ö.D.: 0000-0003-2069-2860

A.K.: 0000-0002-3214-6771

Corresponding Author:

Ömer DULKADİR

Email:

odulkadir@karabuk.edu.tr

Citation: Dulkadir, Ö. ve Karakaya, A. (2023). Mültecilere verilen işbaşı eğitimlerin girişimcilik boyutlarına etkisi üzerine bir araştırma. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 13 (4): 718-730.

Submitted: 03.09.2023

Accepted: 29.10.2023

enable them to survive. It would be to the benefit of both sides, for countries those cannot find employees to employ in some business lines by accepting refugees and asylum seekers to close this lack. In this context, the demands arising from international cooperation were evaluated and a total of 113 Afghan refugees were given three-month training in two periods in the fields of welding, electricity and design-furniture. In the study, on-the-job training of refugees and asylum seekers was examined through the investment, idea and project dimensions of entrepreneurship. Firstly, missing value analysis and normality tests were performed on the survey data applied to 102 of the 113 Afghan refugees who participated in the training. Normally distributed data were analyzed by using the regression analysis method. The findings revealed that as the scores obtained from the on-the-job training activity increase the thought and project dimension score will also increase, and there is no significant relationship for the investment dimension. It has been determined that the training provided contributes to the idea of entrepreneurship and preparing project, but does not affect the investment dimension which includes elements such as customer, market, business idea, organization, product and capital, which will directly affect the entrepreneurship.

Keywords: *Refugees, Asylum Seekers, Migration, Entrepreneurship, On the Job Training*

1. GİRİŞ

Savaşlar, diktatör yönetimler, refah düzeyi düşüklüğü, ekonomik kriz ve benzeri sorunlar nedeni ile yüzyıllardır gerçekleşen göç olgusu 1980'lerden sonra daha fazla ön plana çıkmış ve dünya gündeminin önemli maddelerinden olmuştur. Soğuk savaşın bitiminden önce Sovyet birliklerinin, ardından da Amerika'nın Afganistan'ı işgal etmesi ile başlayan iç karışıklıklar nedeni ile ülke uzun süre göç veren ülkeler listesinin başında yer almıştır. 2014 yılına kadar dünyadaki sığınmacı ve mültecilerin %55'ini başta Afganistan, Somali, Irak ve Sudan'dan göç edenler oluşturmuştur (Tunç: 2015). Mülteci sayısında Afganistan'dan sonra gelen ülkelere Somali, Sudan ve Irak'ta ise insanların darbe ve iç karışıklık gibi sebeplerle yerinden edilmesi mülteci akınının temelini oluşturmuştur (Özdemir ve Kantar, 2023). Resmi kayıtlara göre Suriyeli mülteci/sığınmacı göçünden önce dünyada en fazla mülteciye (1,6 milyon Afgan) Pakistan ev sahipliği yapmıştır. Suriyeli sığınmacı/mülteci sayısı ise Suriye iç savaşının üçüncü yılında Afgan mülteci/sığınmacı sayısını geçmiştir (Tunç: 2015). Geldikleri ülkelerde ciddi bir eğitim alamamış olmaları, hukuki yapı, belirsizlik, çalışma heveslerinin olmaması, dil ve benzeri unsurlar mültecilerin çalışmalarının önünde bir engeldir. Fakat sosyal yardımlar sürekli ve bireyin hayatını refah içinde idame edeceği boyutta olmayacağından mülteci ve sığınmacıların da çalışması gerekmektedir. Ayrıca pek çok gelişmiş veya gelişmekte olan ülke de bazı iş kollarında çalıştıracak eleman bulamamaktadır. Mültecilerin bu açığı kapatması her iki tarafın da yararına olacaktır. Bu kapsamda çeşitli iş birlikleri ile mültecilere mesleki eğitimler verilerek hem girişimcilik hem de yetkinliklerinin artırılması amaçlanmaktadır. Verilen eğitimlerin girişimcilik boyutlarına katkı sağlama derecesi, mültecilerin yeni fikirler ortaya koyup ekonomik ve sosyal hayata katkı sağlama hevesine olumlu etki sağlayacaktır.

Mülteci ve sığınmacıların sosyal hayata uyum sağlaması ve iş sahibi olabilmesi için destek veren kuruluşlardan biri de "Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (MSYD)"dir. Derneğin misyonu "Uluslararası insancıl hukuka uygun olarak mülteci ve sığınmacıların sosyal uyumunu sağlamak için hukuki, sosyo-ekonomik ve psiko-sosyal ihtiyaçlara yönelik etkin ve çok yönlü destek vermek" şeklindedir. Bu kapsamda akademisyenler ve uzmanlar aracılığıyla çeşitli alanlarda iş geliştirme ve girişimcilik eğitimlerinin verilmesi sağlanmaktadır. Eğitimler sonucunda mülteciler için çeşitli ulusal-uluslararası kuruluşlarla bağlantı kurulması ve mültecileri işgücü ihtiyacı olan işletmelerle bir araya getirerek her iki taraf için de katkı sağlayacak çalışmalar yapılması hedeflenmektedir. Ayrıca kendi girişimlerini kurmayı hedefleyen mültecilere teknik destek ve danışmanlık desteği verilmektedir (Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Faaliyet Raporu: 2022). Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'nin projelerinden biri de Karabük'te ikamet eden Afgan mültecilere Karabük

Üniversitesi Sürekli Eğitim ve Uygulama Merkezi (KABÜSEM) iş birliği ile işbaşı eğitimler verilmesidir. Bu kapsamda 113 Afgan mülteciye eğitimler verilmiştir.

Bu çalışmada, Afgan mültecilerin MSYD projesi ile KABÜSEM bünyesinde aldıkları işbaşı eğitimin girişimcilik anlayışına etkisi; girişimciliğin yatırım, düşünce ve proje boyutları açısından incelenmiştir. Çalışma sonucunda işbaşı eğitimlerin girişimcilik boyutlarını ne seviyede etkilediği belirlenerek girişimcilik kültürünün işbaşı eğitimlerle oluşturulmasına yönelik önerilerde bulunulmuştur. Ayrıca çalışmanın öğrenciler, dezavantajlı gruplar, kadınlar, engelliler gibi kitlelere verilecek işbaşı eğitimlerle girişimcilik kültürü oluşturulmasına yönelik veri sağlayacağı ve yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde mülteci/sığınmacı/kaçak göçmen kavramları, işbaşı eğitimlerini projelendiren Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, işbaşı eğitimleri veren Karabük Üniversitesi Sürekli Eğitim ve Uygulama Merkezi, eğitim programının içeriği, kazanımlar ve girişimcilik kavramı hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Ayrıca literatürde yer alan ve çeşitli kitlelere farklı alanlarda beceri kazandırmak için verilen eğitimlerin etkinliğini ortaya koyan çeşitli çalışmalar ele alınmıştır.

2.1. Mülteci, Sığınmacı ve Kaçak Göçmen Kavramları

Mülteci, sığınmacı ve kaçak göçmen kavramları toplumda aynıymış gibi kullanılsa da bu üç kavram hem hukuki hem de kavramsal olarak birbirinden tamamen farklıdır (Kocadaş: 2018). Vatandaş olduğu ülkede ikamet etmeyen, çeşitli haklı sebeplerle (din, ırk, siyasi düşünce, sosyal statü, vb.) zulme uğramaktan korkan ve bu nedenlerden dolayı ülkesine dönemeyen/dönemeyen kişilere mülteci denir (United Nations General Assembly, 1951). Sığınmacı ise savaş, zulüm, kuraklık ve benzeri zarar verici unsurlardan korunmak için güvenli olan başka bir yere sığınan fakat mülteci olmak için yaptığı başvurunun onayını bekleyen kişiler olarak tanımlanır. Sığınmacı statüsünde bir başka ülkeye giriş yapan kişilerin durumlarını beyan etmeleri ve mülteci statüsü elde etmek için gereken koşullara sahip olması gerekmektedir. Kaçak göçmen ise ülkeye kanuni olmayan yollarla girmiş, herhangi bir statü için başvuruda bulunmamış ve ülkenin resmi kayıtlarında varlığı görülmemiş kişiler için kullanılan bir kavramdır (International Organization for Migration (IOM): 2019).

Son yıllarda Türkiye'nin maruz kaldığı göç hareketi mülteci değil sığınmacı göçüdür. Sığınmacılar yasal bir statü sahibi olsalar da mülteci başvuru yapana kadar kaçak statüsünde yer alırlar. Başvuruları kabul edilirse statüleri mülteciye döner, kabul edilmezse kaçak kabul edilirler. Bu durumda çoğunlukla geri gönderilmeleri için işlemler yapılır (Şahin, 2020).

2.2. Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (MSYD)

2014 yılında kurulan dernek, çeşitli sebeplerden dolayı ülkesini terk etmek zorunda kalan ve korunma ihtiyacı olan insanlara yardım etmeyi hedeflemektedir. Birçok farklı ülkeden oluşan çalışanları ile bu insanlara destek vermektedir. Bu kapsamda yerel ve uluslararası çeşitli kuruluşlarla mültecilerin çeşitli konularda eğitilmesi ve uyum içinde hayatlarını sürdürmelerini hedeflemektedir. Temel ilkesi "insan onuruna saygılı, etik değerlere bağlı, ayrımcılık yapmayan, güvenilir, şeffaf, doğru, tutarlı ve liyakatli sosyal sorumluluk bilincine sahip personellerle mültecilere nitelikli hizmet sunmak" şeklindedir. Temel politikalarının biri olan "istihdam sağlanması" kapsamında çeşitli kurumlarla iş birliği yaparak mültecilerin işbaşı eğitimlerle buluşması ve bir alanda beceri sahibi olmasını sağlamaktadır (Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Faaliyet Raporu, 2022).

2.3. Karabük Üniversitesi Sürekli Eğitim ve Uygulama Merkezi (KABÜSEM)

Karabük Üniversitesi bünyesinde faaliyet gösteren merkezin amacı Karabük Üniversitesi'nin uzmanlaştığı ve bilgi birikiminin olduğu tüm alanlarda sürekli eğitim, uygulama ve araştırma programları ile; iş birliğini geliştirmek, Ar-Ge çalışmaları yapmak, yetişkinlere bilgi ve beceri kazandırılmak ve ülke kalkınmasına hizmet etmektir. Bunların yanı sıra teorik eğitim ile uygulamalı eğitimi birleştirerek katılımcıların bilgi ve beceri kazanmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda çok sayıda alanda uzman akademik personeli ile iş birliğini ve işbaşı eğitimlerini devam ettirmektedir (Karabük Üniversitesi Sürekli Eğitim, Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği, 2011).

2.4. İşbaşı Eğitimlerin Kapsamı

Bir girişimcilik arayışında olan kişiler için doğru iş, işle ilgili bilgiler, uygulamalı eğitim ve bu bilgileri kazanmasını sağlayacak yol göstericiler önemlidir. Bu kararda saklı bilgilere bireyler üzerinden ulaşmak zor olduğundan yol gösterici kamu politikaları önem arz etmektedir (Sayın ve Sayın, 2013, 88). MSYD ve KABÜSEM iş birliği ile Afgan uyruklu mültecilere çeşitli birimlerde kaynak, elektrik-elektronik ve tasarım-mobilya alanlarında eğitim verilmiştir. Eğitimler Karabük Üniversitesi bünyesindeki Safranbolu Şefik Yılmaz Dizdar Meslek Yüksekokulu ve TOBB Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu uygulama atölyelerinde gerçekleştirilmiştir. Elektrik-elektronik ve kaynak eğitimi 640 saat, tasarım-mobilya eğitimi ise 480 saat şekilde planlanmıştır. Eğitimler uygulama ağırlıklı gerçekleştirilmiştir. Eğitimlerin sonunda katılımcıların dönem içindeki performansları; eğitimlere devam yüzdesi, uygulama becerisi, kazanım ve ürün gibi çıktılar üzerinden eğitimciler tarafından değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda 85 ve üzeri alan katılımcılar başarılı kabul edilmiş ve eğitim alanı ile ilgili sertifika verilmiştir.

Eğitimlerin kapsamı belirlenirken özellikle birçok gelişmiş ülkede kendi vatandaşlarının çeşitli nedenlerle tercih etmediği meslekler öne çıkarılmıştır. Verilen eğitimlerin; mültecilerin iş bulmalarına, kendi işini kurma fikrinin gelişmesine, gelişmiş ülkelerin çalışan açığını kapatmasına, mültecilerin başka ülkeler tarafından kabulüne ve refah düzeylerinin artmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

2.5. Girişimcilik ve Girişimcilik Boyutları

Girişimcilik, üretim kavramını meydana getiren unsurların verimli ve uyumlu kullanılması sonucu üretim yapılarak işletme amaçlarının yerine getirilmesi süreci olarak tanımlanır (Yılmaz ve Sünbül, 2009). Girişimcilik, değişik kaynaklarda çok sayıda yapı ile anılmış olsa da ortaklaştırıldığında ortaya düşünce boyutu, proje boyutu ve yatırım boyutu şeklinde 3 düzey çıkmaktadır. Bu boyutlar kısaca tanımlanacak olursa;

Düşünce Boyutu: Yatırım yapma fikrinin temelinde genellikle girişimcilerin gerçekleştirmek istediği hedefler yer alır. Küreselleşen dünyanın etkileri ile oluşan bir fikrin ele alınarak değerlendirilmesi ve ortaya çıkan düşüncenin üretim süreçlerine yansıtılması eylemi düşünce boyutu olarak adlandırılır. Girişimciler yeni iş fikri oluşturarak veya mevcut girişimlerine bir takım eklemeler yaparak üretim yapmayı amaçlamaktadırlar. Bu düşünce ile iş hayatında çeşitlenme ve gelişime katkı sağlanır (Nakiboğlu, 2023).

Proje Boyutu: Girişimcilerin ortaya koydukları proje fikirlerinin uygulanabilir olup olmadığını belirlemek için bir takım araştırmalar yapılmalıdır. Ön proje ve nihai proje çalışmalarının gerçekleştirilmesi için bu araştırmaların olumlu sonuçlanması gerekmektedir (Şimşek ve Çelik, 2012). Proje aşamasında girişimciliğe konu olan faaliyetin sermaye, maliyet, teknoloji ve pazar gibi unsurları detaylı incelenmelidir. Proje hazırlama tüm unsurları ile bütünsel bir süreçtir. Bu süreç olmadan uygulanan bir girişimin yol göstericisi olmayacağından

kullanacakları yol ve varacakları hedefler bilinmeden hareket edilecek ve işletmenin sağlam temeller üzerinde bir başlangıç yapma ihtimali zayıflayacaktır (Gürdoğan, 2011).

Yatırım Boyutu: Düşünce boyutu ve proje boyutu tamamlandıktan sonraki aşamadır. Bu boyutta; yatırımı gerçekleştirecek kişi, yürütecek kişi, sorumluluk alanları, sorumlular ve faaliyetin kapsamı ortaya konulur (Dinçer ve Fidan, 2009). Girişimcilerin yatırım kararları piyasanın durumu, sosyal faktörler ve ulusal-uluslararası siyaset gibi pek çok unsurdan etkilenmektedir. Girişimcilerin yatırıma teşvik edilebilmesi için kararlarını olumlu etkileyecek kolaylıkların çeşitli politikalarla gündeme alınması ve hayata geçirilmesi gerekmektedir (İmamoğlu, 2022).

Girişimciler için yerel düzeyde irtibat ve bilgi birikimi ile kamu politikaları önemli unsurlardan biridir. Bölge ekonomisine yön veren aktörlerin meydana getirdiği çevre koşulları girişimcinin kararına etki eder (Sayın ve Sayın, 2013, 88).

2.6. Literatür Özeti

Literatürde; mülteciler, ülke ekonomisine etkileri, işbaşı eğitimleri ve girişimcilik konuları ile ilgili birçok araştırma yer almaktadır. Bu bölümde yapılan bazı çalışmalar değerlendirilmiş ve çalışmaların sonuçları hakkında bilgiler verilmiştir.

Duruel (2017) sığınmacıların Türkiye'deki emek pazarı üzerindeki etkisini değerlendirmiştir. Araştırmada işletmeler, vatandaşlar ve sığınmacılarla yapılan görüşmeler sonucunda çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda sürecin iyi yönetilmesi ve isabetli politikalar geliştirilmesi durumunda sığınmacıların emek pazarını tehdit eden yönlerinin ortadan kaldırılabileceğini, durumun katma değer sağlayan bir fırsata dönüştürülebileceğini ve bu fırsatın önemli öğelerinden birinin iş eğitimi olduğunu ortaya koymuştur.

Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Planı'na (2014) göre emek piyasasının kalifiye işgücü ihtiyacını karşılamak için eğitimin önemli bir unsur olduğu belirtilmiştir. Ayrıca emek vasfından beklentiler de teknolojik gelişmelerle sürekli değişmektedir. Bu değişimi karşılayabilmek için eğitim veren kuruluşların içeriklerini gelişen sisteme göre güncellenmesi, uygulamalı eğitime daha fazla özen göstermesi, işbaşı eğitimlerine önem vermesi gerekmektedir. Ayrıca eğitim verenlerin de gelişmeleri takip etmesi ve uygulaması gerekmektedir.

Gül ve Yürekli (2020) piyasanın ihtiyaç duyduğu nitelikli ara eleman ihtiyacını karşılamada önemli rol oynayan MYO'larda öğrenim gören öğrencilerin işbaşı eğitimi modeli ile girişimcilik alanındaki kazanımları ele almıştır. Çalışma sonucunda işbaşı eğitimi ve benzeri uzun dönemli uygulamaların öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur.

Tanrıverdi, Bayram ve Alkan (2016), girişimcilik konusunda verilen eğitimlerin, kişilerin girişimcilik eğilimleri üzerindeki etkisini incelemiştir. 2014'te İstanbul'da KOSGEB girişimcilik kurslarına katılan 255 kişiye uygulanan ve ilişkisel tarama modelinin kullanıldığı çalışmada girişimcilik eğitime yönelik tutum ve girişimcilik eğilimi arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma sonucunda girişimci adayların eğitime yönelik tutumlarının yüksek düzeyde, genel girişimcilik eğilimlerinin ise orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Alt boyut olan girişimciliğe yönelik heveslilik düzeyi yüksek olsa da etkinin sadece heveslilik düzeyinde kaldığı, bunun eğilimi açığa çıkarmada tek başına yeterli olmadığı ortaya konulmuştur. Bu nedenle girişimcilik eğitimlerinin tekrar gözden geçirilmesini ve bazı düzenlemeler yapılmasını önermişlerdir.

Literatürde bir alanda beceri kazandırmak için uygulanan eğitimlerinin önemini ve girişimcilik boyutuna etkisini ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır fakat dünyanın önemli gündem maddelerinden biri olan ve kalifiye olmayan mültecilere işbaşı eğitim verilerek çeşitli alanlarda beceri kazanmasını sağlayan eğitimlerin girişimcilik üzerine etkisini ortaya koyan bir

çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma ile verilen eğitimlerin girişimcilik anlayışı üzerine etkisi mülteciler özelinde ortaya konularak literatüre özgün katkı sağlanması hedeflenmiştir.

3. METODOLOJİ

Bu bölümde mültecilere 2022 yılı Temmuz ayı ile 2023 yılı Ocak ayı arasında verilen işbaşı eğitimin girişimcilik boyutlarına etkisini belirlemek amacı ile uygulanan yöntemler tanımlanmıştır. Anketler 2 grup halinde verilen eğitimlerin son ayında uygulanmıştır. Eğitimlerin tekrarlanması ihtimali nedeni ile örneklem değişeceğinden bir süre beklenilmiş, yeni eğitim verilmeyeceği netleşince ilk iki eğitim grubundan elde edilen bulgularla veri analizleri hayata geçirilmiştir. Bu kısımda öncelikle araştırmanın amacı, önemi, modeli ve hipotezler ortaya konulmuştur. Devamında, veri elde etmek için kullanılan evren, örneklem ve araçlar hakkında bilgi verilerek elde edilen verilerin analiz yöntemi açıklanmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Savaşlar, diktatör yönetimler, refah düzeyi düşüklüğü, ekonomik kriz ve benzeri sorunlar nedeni ile yüzyıllardır gerçekleşen göçler tüm dünya için büyük bir sorun haline gelmeye başlamıştır. Sosyal yardımlar sürekli ve bireyin hayatını refah içerisinde idame edeceği boyutta olmayacağından mülteci ve sığınmacıların da çalışması gerekmektedir. Bununla birlikte hedef göç ülkeleri de bazı iş kollarında çalıştıracak eleman bulamamaktadır. Mültecilerin bu açığı kapatması her iki tarafın da yararına olacaktır. Verilen eğitimlerin mültecilerin girişimcilik anlayışına ne ölçüde katkı sağladığı ortaya konulduğunda amacına ulaşma durumu ile ilgili verilere ulaşmak mümkün olacaktır.

3.2. Hipotezler

Literatürde çeşitli grupların aldıkları eğitimlerin girişimcilik eğilimleri etkisine yönelik çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların amacı işbaşı eğitim almış grupların girişimcilik eğilimlerinin derecesini belirleyebilmektir. Bu çalışmada ise mültecilere beceri kazandırmak amacı ile yürütülen işbaşı eğitimlerinin girişimcilik boyutlarına etkisini ortaya konmak hedeflenmiştir.

Bu kapsamda projenin hipotezleri aşağıda sunulmuştur:

- **H₁:** Mültecilere verilen işbaşı eğitimlerin girişimciliğin yatırım boyutu üzerine etkisi vardır.
- **H₂:** Mültecilere verilen işbaşı eğitimlerin girişimciliğin düşünce boyutu üzerine etkisi vardır.
- **H₃:** Mültecilere verilen işbaşı eğitimlerin girişimciliğin proje boyutu üzerine etkisi vardır.

3.3. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evreni Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'nin projelendirmesi ile Karabük Üniversitesi Sürekli Eğitim ve Uygulama Merkezi'nde eğitim alan mültecilerden oluşmaktadır. Eğitimler farklı gruplara farklı 2 periyotta verilmiş olup ilk periyotta 60, ikinci periyotta 53 olmak üzere toplam 113 mülteciye elektrik eğitimi, kaynak eğitimi ve tasarım-mobilya eğitimi verilmiştir. Çalışmada 113 öğrenciden 102'sine ulaşılabilmektedir. Örneklem oranı %90,2'dir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

Demografik Özellikler	Değişkenler	n	%
Cinsiyet	Kadın	5	4,9
	Erkek	97	95,1
Yaş	30 Yaş ve Altı	80	78,4
	31 – 45 Yaş Arası	17	16,7
	46 Yaş ve Üstü	5	4,9
Medeni Durum	Bekar	75	73,5
	Evli	27	26,5
Eğitim Durumu	Lise ve Altı	41	40,2
	Önlisans	27	26,5
	Lisans	19	18,6
	Lisansüstü	15	14,7
Gelir Durumu	5000 TL ve altı	91	89,2
	5001 – 10000 TL arası	6	5,9
	10001 TL ve üstü	5	4,9
Eğitim Alınan Program Türü	Elektrik	33	32,4
	Kaynak	31	30,4
	Mobilya	38	37,3
Aynı Programda Eğitim Alma Durumu	Evet	9	8,8
	Hayır	93	91,2
Genel Toplam		102	100

Çalışmaya 97 erkek (%95,1) ve 5 kadın (%4,9) olmak üzere toplam 102 Afgan kursiyer katılmıştır. Yaş grupları açısından dağılım incelendiğinde 80 katılımcının (%78,4) 30 yaş ve altında, 17 katılımcının (%16,7) 31 – 45 yaş aralığında, 5 katılımcının ise (%4,9) 46 yaş ve üstünde olduğu görülmüştür. 75 katılımcı (%73,5) bekar, 27 katılımcı ise (%26,5) evlidir. Eğitim düzeyi sorusuna 41 kişinin (%40,2) lise ve altı, 27 kişinin (%26,5) önlisans, 19 kişinin (%18,6) lisans ve 15 kişinin (%14,7) lisansüstü mezunu olduğu görülmüştür. Katılımcılar gelir düzeyi açısından incelendiğinde 91 kişinin (%89,2) 5000 TL ve altı, 6 kişinin (%5,9) 5001 – 10000 TL arası, 5 kişinin ise (%4,9) 10001 TL ve üstü gelire sahip olduğu görülmüştür. 33 katılımcı (%32,4) elektrik, 31 katılımcı (%30,4) kaynak, 38 katılımcı ise (%37,3) mobilya eğitimi almıştır. 9 katılımcı (%8,8) eğitim aldığı alanda önceden benzer bir eğitim aldığını, 93 katılımcı ise (%91,2) almadığını bildirmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerinin dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

3.4. Ölçme Araçları

Çalışmada veri toplamak için anket yöntemi kullanılmıştır. Anket, 2 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde “Demografi Bilgi Formu” ile katılımcılara cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, gelir düzeyi, uyruk, eğitim alınan program türü ve aynı programda daha önce eğitim alma durumu sorulmuştur. İkinci bölümde ise *İşbaşı Eğitim Etkinliği Ölçeği ve Girişimcilik Ölçeği* yer almaktadır.

Katılımcıların işbaşı eğitim hakkında tutumlarını ölçmek amacıyla Özdemir ve Yiğit (2018) tarafından geliştirilen İşbaşı Eğitim Etkinliği Ölçeği kullanılmıştır. 13 maddeden oluşan ölçek tek boyutlu ve 5’li Likert tipindedir (1: Kesinlikle Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum). Orijinal çalışmada ölçeğin Cronbach’s Alfa güvenirlik katsayısı 0,87’dir.

Girişimcilik hakkında bilgi edinmek amacıyla Büyükyılmaz, Karakaya ve Yıldırım (2016) tarafından geliştirilen Girişimcilik Ölçeği kullanılmıştır. 27 maddeden oluşan ölçeğin 3 alt boyutu vardır. Bunlar; yatırım (örnek madde: “Bir iş kurmak için finansal sermaye önemlidir.”), düşünce

(örnek madde: “Bildiğim iş konularında başarılı olurum.”) ve proje (örnek madde: “Günümüzde bir girişimci için önemli bir özellik yenilikçiliktir.”) alt boyutlarıdır. Ölçek 5’li Likert tipindedir (1: Kesinlikle Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum). Orijinal çalışmada ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları yatırım, düşünce ve proje alt boyutları için sırasıyla 0,95, 0,92 ve 0,88 şeklindedir.

3.5. Veri Analizi

Analizler için öncelikle kayıp değer analizi ve normallik testleri yapılmıştır. Kayıp değerlerin olmadığı veri setinde çarpıklık ve basıklık değerleri ± 1 değerleri aralığında çıkmıştır. Bu sonuçlar çalışmada elde edilen verilerin normal olarak dağıldığını göstermektedir (Gravetter ve Wallnau, 2014). İşbaşı eğitim ölçeği ile girişimcilik ölçeği arasındaki doğrusal ilişkileri ortaya koymak için doğrusal regresyon analizleri yapılmıştır.

4. BULGULAR

Bu bölümde işbaşı eğitimin etkinliğine yönelik tutumların girişimcilik üzerinde etkili olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amaçla İşbaşı Eğitim Etkinliği Ölçeği’nden alınan puanların bağımsız, Girişimcilik Ölçeği’nin Yatırım, Düşünce ve Proje alt boyutlarının bağımlı değişken olduğu üç regresyon analizi yürütülmüştür.

4.1. İşbaşı Eğitimlerin Girişimcilik Boyutları Üzerindeki Etkinliği Bulguları

İşbaşı eğitim ölçeğinin yapı geçerliği belirlemek için açımlayıcı faktör analizi (AFA) yapılmıştır. Bu çerçevede veri setinin faktör analizine uygunluğunu tespit etmek için Kaiser Meyer Olkin (KMO) örneklem yeterliği katsayısı ve Barlett Küresellik testi anlamlılık değeri hesaplanmıştır. KMO değeri 0.50’nin altında yer alırsa örneklem yeterlik düzeyi zayıf, 0.50-0.70 arası yeterli ve 0.70 üzeri iyi olarak kabul edilmektedir. KMO’nun 0.70’ten yüksek olması ölçek içerisinde yer alan her bir maddenin öteki maddeleri yordadığı anlamına gelir (Can, 2014; Field, 2013). AFA sonucunda ulaşılan alt boyutların özdeğerleri ve varyansları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. İşbaşı Eğitim Etkinliği Ölçeğinin AFA ve Güvenirlik Sonuçları

Maddeler	İşbaşı Eğitim Etkinliği	α
Madde 11	0,977	
Madde 8	0,977	
Madde 2	0,971	
Madde 7	0,966	
Madde 4	0,959	
Madde 13	0,958	
Madde 1	0,958	0,891
Madde 5	0,956	
Madde 3	0,955	
Madde 6	0,949	
Madde 12	0,940	
Madde 10	0,930	
Madde 9	0,918	
Özdeğer		11,858
Varyans Açıklama Oranı		91,219
Kümülatif Varyans Açıklama Oranı		91,219
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)		0,949
Bartlett Testi	3059,157	0,000

Yapılan faktör analizi sonucunda; toplam 13 madde için ulaşılan 102 kişiden toplanan verilerin belli bir yapıyı gösterdiği KMO (0,949) ve Bartlett ($\chi^2 = 3059,157$; $p=0,000$) değerinden anlaşılmaktadır. Ölçeğin toplam varyans açıklama oranının $\geq 0,55$ 'in üzerinde olmasından dolayı çalışmada elde edilen verilerin araştırma problemini yeterince ölçebildiği belirlenmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Literatürde faktör yük değerleri ile ilgili olarak farklı değerler ortaya konulmuş olsa da sosyal bilimlerde genel olarak kabul edilen değer $\geq 0,35$ 'tir (Büyüköztürk, 2002). Bu çerçevede ölçeğin faktör yük değerlerinin 0,91-0,97 arasında değiştiği ve kabul edilen sınır üzerinde olduğu ortaya tespit edilmiştir. Ölçek güvenilirliği için Cronbach's Alpha katsayılarına bakılmıştır. Literatürde güvenilirlik katsayısının $\geq 0,70$ olması beklenmektedir (Kalaycı, 2010). Bu çerçevede, işbaşı eğitim etkinliği ölçeği $\alpha=0,891$ oranında güvenilir bulunmuştur. Alfa katsayısı dikkate alınarak ölçeğin yüksek güvenilirlikte olduğuna karar verilmiştir (Akgül ve Çevik, 2003).

Girişimcilik ölçeğinin yapı geçerliği belirlemek için AFA yapılmıştır. AFA'dan önce veri setinin faktör analizine uygunluğunu tespit etmek için Kaiser Meyer Olkin (KMO) örneklem yeterliği katsayısı ve Bartlett Küresellik testi anlamlılık değeri hesaplanmıştır. KMO değeri .50'nin altında yer alırsa örneklem yeterlik düzeyi zayıf, 0.50-0.70 arası yeterli ve .070 üzeri iyi olarak kabul edilmektedir. KMO'nun 0.70'ten yüksek olması ölçek içerisinde yer alan her bir maddenin öteki maddeleri yordadığı anlamına gelir (Can, 2014; Field, 2013). Girişimcilik ölçeğinin AFA sonuçları ve güvenilirlik oranları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Girişimcilik Ölçeğinin AFA ve Güvenirlik Sonuçları

Maddeler	Yatırım Boyutu	Düşünce Boyutu	Proje Boyutu	α
Madde 4	0,955			0,985
Madde 1	0,953			
Madde 2	0,950			
Madde 3	0,949			
Madde 5	0,939			
Madde 7	0,935			
Madde 6	0,930			
Madde 8	0,930			
Madde 9	0,929			
Madde 10	0,925			
Madde 16		0,909		0,961
Madde 12		0,905		
Madde 11		0,901		
Madde 17		0,887		
Madde 13		0,872		
Madde 14		0,866		
Madde 18		0,836		
Madde 15		0,819		
Madde 19		0,814		
Madde 20			0,841	
Madde 21			0,819	
Madde 23			0,815	
Madde 22			0,797	
Özdeğerler	9,181	7,150	2,359	0,917
Varyans Açıklama Oranı	39,917	31,089	10,256	
Kümülatif Varyans Açıklama Oranı			88,321	
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)			0,893	
Bartlett Testi		$\chi^2 = 3305,150$; p=0,000		

Araştırmaya katılan kişilerden toplanan veriler doğrultusunda varimax rotasyonlu AFA uygulanmıştır. Ancak çapraz yüklenme sonucu ölçekteki (madde 24, madde 25, madde 26, madde 27) bazı maddeler ölçekten çıkarılmıştır. İkinci ölçümde girişimci ölçeğinin KMO değeri $0,893 > 0,70$ ve Bartlett küresellik testi $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Ölçek üç boyutlu bir yapı göstermekte ve toplam varyansın %88,321'ini açıklamaktadır. Bu değer; $\geq 0,55$ olmasından dolayı (Scherer vd., 1988) girişimcilik ölçeğinin varyans oranının oldukça yeterli olduğu söylenebilir. Ölçeğin faktör yük değerinin $\geq 0,35$ (Çokluk vd., 2016) olmasına dikkat edilerek, faktör yük değerlerinin 0,79-0,95 arasında değiştiği tespit edilmiştir. Ayrıca ölçeğin güvenilirlik katsayısı $\alpha = 0,755$ olarak belirlenmiş olup $\geq 0,70$ kuralına göre; ölçeğin yüksek güvenilirlikte olduğu tespit edilmiştir (Kalaycı, 2010).

Birinci hipotez için yapılan regresyon analizi sonucu üretilen modelin anlamlı olmadığı görülmüştür [$F = 0,727$, $p > 0,05$, $R^2 = 0,003$]. Buna göre, işbaşı eğitim etkinliği, girişimciliğin yatırım boyutunu pozitif yönde yordamaktadır; fakat istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Katsayılar, işbaşı eğitim etkinliğinden alınan puanlar arttıkça, girişimciliğin yatırım alt boyut puanlarının da artacağına işaret etse de bu iki değişken arasındaki ilişki istatistiksel açıdan anlamlı değildir ($\beta =$

0,085, $p > 0,05$). Bu bulgular kapsamında “H₁: Mültecilere verilen işbaşı eğitimlerin girişimciliğin yatırım boyutu üzerine etkisi vardır” hipotezi reddedilmiştir. Analiz sonuçlarına dair detaylı bilgi Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. İşbaşı Eğitimlerin Girişimciliğin Yatırım Boyutu Üzerine Etkisine İlişkin Bulgular

	B	SH	β	t	p
Sabit	3,445	0,323		10,655	0,000
İşbaşı Eğitim Etkinliği	0,077	0,090	0,085	0,852	0,396

$F = 0,727, p > 0,05, R^2 = 0,003$

İkinci hipotez için yapılan regresyon analizi sonucu üretilen modelin anlamlı olduğu ve bağımlı değişkendeki varyansın %34,6’sını açıkladığı görülmüştür [$F = 54,486, p < 0,05, R^2=0,346$]. Buna göre, işbaşı eğitim etkinliği ile girişimciliğin düşünce boyutu arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır. Katsayılar incelendiğinde işbaşı eğitim etkinliğinin düşünce boyutunu pozitif yönde yordadığı görülmüştür ($\beta = 0,594, p < 0,05$). Dolayısıyla işbaşı eğitim etkinliğinden alınan puanlar arttıkça, girişimciliğin düşünce alt boyut puanlarının da artacağı söylenebilir. Bu bulgular kapsamında “H₂: Mültecilere verilen işbaşı eğitimlerin girişimciliğin düşünce boyutu üzerine etkisi vardır” hipotezi kabul edilmiştir. Analiz sonuçlarına dair detaylı bilgi Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. İşbaşı Eğitimlerin Girişimciliğin Düşünce Boyutu Üzerine Etkisine İlişkin Bulgular

	B	SH	β	t	p
Sabit	1,033	0,248		4,173	0,000
İşbaşı Eğitim Etkinliği	0,509	0,069	0,594	7,381	0,000

$F = 54,486, p < 0,05, R^2 = 0,346$

Üçüncü hipotez için yapılan regresyon analizi sonucu üretilen modelin anlamlı olmadığı görülmüştür [$F = 16,626, p < 0,05, R^2 = 0,134$]. Buna göre, işbaşı eğitim etkinliği ile girişimciliğin proje boyutu arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır. Katsayılar incelendiğinde işbaşı eğitim etkinliğinin proje boyutunu pozitif yönde yordamıştır ($\beta = 0,378, p < 0,05$). Katsayılar, işbaşı eğitim etkinliğinden alınan puanlar arttıkça, girişimciliğin proje alt boyut puanlarının da artacağına işaret etmektedir. Bu bulgular kapsamında “H₃: Mültecilere verilen işbaşı eğitimlerin girişimciliğin proje boyutu üzerine etkisi vardır” hipotezi kabul edilmiştir. Analiz sonuçlarına dair detaylı bilgi Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. İşbaşı Eğitimlerin Girişimciliğin Proje Boyutu Üzerine Etkisine İlişkin Bulgular

	B	SH	β	t	p
Sabit	2,936	0,223		12,588	,000
İşbaşı Eğitim Etkinliği	0,253	0,062	,125	1,260	,211

$F(1, 100) = 1,587, p > 0,05, R^2 = 0,016$

SONUÇ ve TARTIŞMA

Özellikle gelişmiş ülkelerin uzun süredir gündeminde yer alan mülteci/sığınmacı/kaçak göçmen konusu giderek daha ciddi bir sorun haline gelmektedir. Çoğu eğitimsiz ve çalışma hevesi olmayan bireyler, ülkeler için günden güne daha fazla sorun yaratmaktadır. Göç edilmeye çalışılan ülkeler ise bazı iş kollarında çalıştıracak eleman bulmakta sorun yaşamaktadır. Bu kapsamda mültecilere ihtiyaç duyulan alanlarda eğitim verilmesi bu açığı kapatacak ve her iki tarafın ihtiyaçları karşılanabilecektir. Karşılıklı yararlanmayı sağlamak amacı ile mülteciler için birçok aracı veya yardımcı kuruluş/dernek/vakıf tarafından çeşitli projeler hazırlanmakta ve uygulanabilir olanlar çeşitli ülkelerin/kurumların fonlaması ile gerçekleştirilmektedir. Eğitimsizlik, toplumsal bakış, hukuki engeller, çalışma hevesizliği gibi çeşitli sebeplerle düşük refah seviyesinde yaşayan mültecilerin hayatlarını idame edebilmesi için önemli eğitimlerden biri de

işbaşı eğitimler ve bu eğitimlerin sağlayacağı girişimcilik çabalarıdır. İşbaşı eğitimin doğru uygulanması hem mültecilere hem de çalışacakları ülkenin ekonomisine katkı sağlayacaktır.

Bu kapsamda Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği ile Karabük Üniversitesi'nin iş birliğinde mültecilere beceri kazandırmak amacı ile yürütülen işbaşı eğitimlerin girişimcilik boyutlarına etkisini ortaya koymak için hazırlanan bu çalışmada girişimcilik boyutları olarak yatırım, düşünce ve proje boyutları kullanılmıştır. Verilerin analizi ile elde edilen bulgulara göre işbaşı eğitim etkinliğinden alınan puanlar arttıkça düşünce ve proje boyut puanlarının da artacağı, yatırım boyutu içinse anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Verilen eğitimler girişimcilik düşüncesine ve projelerin hazırlanmasına katkı sağlamış fakat bir girişimi doğrudan etkileyecek olan ve müşteri, pazar, örgüt, ürün ve sermaye gibi unsurları içeren yatırım boyutuna katkı sağlamadığı tespit edilmiştir. Çeşitli sebeplerle ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan ve Türkiye'de mülteci statüsüne kavuşmuş olan Afganistan uyruklu kursiyerlerin işbaşı eğitimi önemsedikleri, bu eğitimlerle girişimcilik düşüncesine sahip oldukları, proje oluşturabilecek durumda oldukları tespit edilmiş olsa da çeşitli nedenlerden dolayı yatırıma dönüştüremedikleri ortaya konulmuştur. Girişimcilik düşüncesinin altında yatan temel unsur refah düzeylerinin artması beklentisidir. Fakat girişimcilik kavramının tam olarak kavranması için düşünce ve proje boyutuna ek olarak yatırım boyutunu da geliştirecek eğitimlerin iş başı eğitim müfredatına eklenmesi yararlı olacaktır. Ayrıca yatırım boyutunun temel unsuru olan sermaye ile ilgili desteklerin verilmesi de eğitimlerin anlamlı olmasına katkı sağlayacaktır.

Eğitimin girişimciliğe etkisi hakkında Duruel (2017) ve Gül & Yürekli (2020) tarafından benzer araştırmalar yapılmış ve benzer şekilde girişimciliğe hevesin eğitimlerle artacağı sonucuna ulaşılmıştır. Mülteciler özelinde yapılan bu çalışmanın da mevcut hali ile literatüre katkı sağlayacağı ve aynı konunun farklı eğitim türleri, eğitim konusu, müfredat, örneklem (sektör, eğitim düzeyi, cinsiyet, uyruk, dezavantajlı bireyler, yaşlılar, boşanmış bireyler, gençler vb.) bazında tekrar ele alınarak bulguların güçlendirilebileceği ve alan yazına katkı yapılabileceği değerlendirilmektedir. Bu katkının mülteci, işbaşı eğitim ve girişimcilik kavramlarının farklı yönlerini açığa çıkarabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgül, A. ve Çevik, O. (2003). *İstatistiksel analiz teknikleri, SPSS'te işletme yönetimi uygulamaları*. Ankara: Emek Ofset Ltd. Şti.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, (32), 470-483.
- Büyükyılmaz, O., Karakaya, A. ve Yıldırım, C. (2016). Girişimcilik eğitimi alan bireylerin demografik özellikleri açısından girişimcilik eğilimleri arasındaki farklar. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 10(2): 105-125.
- Can, A. (2014). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*, (3. Baskı), Ankara: Pegem Akademi.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*. 4. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Dinçer, Ö. ve Fidan, Y. (2009). *İşletme yönetimine giriş*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Duruel, M. (2017). Suriyeli sığınmacıların Türk emek piyasasına etkileri, fırsatlar ve tehditler. *International Journal of Economic Studies*, 3(2): 207-222.
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*, (4th Edition), Sage.
- Gravetter, F., ve Wallnau, L. (2014). *Essentials of statistics for the behavioral sciences*. (8. bs.), Belmont, CA: Wadsworth.

- Gül, H. ve Yürekli, E. (2020). MYO'lardaki 3+1 işbaşı eğitimlerinin girişimcilik eğilimine etkisi: PAÜ örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4): 2407-2417.
- Gürdoğan, N. (2011). *Girişimcilik ve girişim kültürü*. İstanbul: İGİAD Yayınları.
- International Organization For Migration (IOM). (2019). Glossary on migration no: 34.
- İmamoğlu, İ. K. (2022). Yönetişim, girişimcilik ve ekonomik büyüme: Bir panel nedensellik analizi. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 5(2): 304-317.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. 5. Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kalkınma Bakanlığı. (2014). *İstihdam ve çalışma hayatı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Ankara.
- Karabük Üniversitesi Sürekli Eğitim, Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği. 26 Ağustos 2011 Cuma, Resmî Gazete Sayı: 28037.
- Kocadaş, B. (2018). Suriyeli sığınmacılar ve çalışma hayatı: Sorunlar, tespitler ve öneriler. *Sosyolojik Düşün Dergisi*, 3(1-2): 1-13.
- Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (2022). *2021 faaliyet raporu*.
- Nakiboğlu, A. (2023). Girişimcilik düşüncesinin evrimi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 09(03): 113-148.
- Özdemir, M. Ç. ve Yiğit, Y. (2018). İŞKUR işbaşı eğitim programlarının analizi: Sakarya ili örneği. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1): 179-206.
- Özdemir, M. D. ve Kantar, G. (2023). Mültecilerin geri dönüşü ve Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği. *Humanities-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(8): 212-230.
- Sayın, M. ve Sayın, E. (2013). Girişimcilik ve inovasyon'un küme oluşumunda önemi ve devlet yardımlarının etkisi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1): 86-94.
- Scherer, R. F., Wiebe, F.A., Luther, D. C. ve Adams, J. S. (1988). Dimensionality of coping: Factor stability using the ways of coping questionnaire. *Psychological Reports*, 62(3), 763-770.
- Şahin, Ç., (2020). *Türkiye'de kayıt-dışı göçmen işçi istihdamına yönelik göç yönetimi ve dünya kapitalizminin emek piyasalarını kontrolü ile bunun bağlantısı*. Dünyada Göç Yönetimi ve Türkiye'nin Göçmenleri, 681-715, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Şimşek M. Ş. ve Çelik A. (2012). *Genel işletme*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Tabachnick, B. G. ve Fidel, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. USA: Pearson Education Limited.
- Tanrıverdi, H., Bayram, G. N. ve Alkan, M. (2016). Girişimcilik eğitiminin girişimcilik eğilimi üzerine etkisinin incelenmesi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 11(1): 1-29.
- The United Nations Refugee Agency, General Assembly (1951). *Convention relating to the status of refugees*. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees.
- Tunç, A. Ş. (2015). Mülteci davranışı ve toplumsal etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere ilişkin bir değerlendirme. *Tesam Akademi Dergisi*, 2(2): 29-63.
- Yılmaz, E. ve Sünbül, A. (2009). Üniversite öğrencilerine yönelik girişimcilik ölçeğinin geliştirilmesi. *Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi*, 21, 195-203.